

Spalvas pa gaisu. Recenzija par Dmitrija Krimova izrādi 'Pīters Pens. Sindroms'

Ieva Rodiņa | Teātra kritiķe | 22.02.2024 | Delfi Kultūra

Foto: Ģirts Raģelis

Līdzīgi kā gleznai, tā arī Dmitrija Krimova (ASV/Krievija) Latvijas Nacionālajā teātrī radītajam iestudējumam "Pīters Pens. Sindroms" ir izveidojies savs ietvars jeb rāmis, bez kura uz izrādi vairs nav iespējams lūkoties.

Kara ēnā

Pasauleslavenā scenogrāfa un režisora Dmitrija Krimova viesošanās Latvijas Nacionālajā teātrī jau kopš sezonas sākuma bija saistīta ar augstu gaidu latiņu. Teātra profesionāļiem režisora vārds komentārus neprasa, jo Krimova Krievijā tapušie iestudējumi vairākkārt

godalgoti ar valsts augstāko teātra apbalvojumu "Zelta maska", tāpat daudziem aizvadītā gada Klaipēdas teātra festivāla "TheAtrium" programmā bijusi iespēja redzēt viņa iestudējumu "Fragments"¹, kas balstīts Antona Čehova lugas "Trīs māsas" trešā cēliena situācijā – ugunsgrēkā, kas plosa Maskavu un kļūst par katalizatoru visiem uz skatuves esošajiem tēliem. "Fragmentā" čehoviskā tēma par Maskavu kā vietu, kur piepildīt sapņus, sairusi pelnos², un zīmīgi, ka prātā nāk arī divas salīdzinoši nesen tapušas kinofilmas, kurās Krievijas galvaspilsētu burtiski aprij uguns liesmas, – Ridlija Skota kara drāma "Napoleons" (2023) un Mihaila Lokšina neslēpti Putina režīmu kritizējošā Mihaila Bulgakova romāna "Meistars un Margarita" kinoversija (2024), kas jau izpelnījusies gan atzinību, gan cenzūras draudus.

Tikmēr Latvijas Nacionālajā teātrī tapušo Dmitrija Krimova iestudējumu var dēvēt par nostalgisku veltījumu krievu kultūrai, un šis izrādes diskurss jau izraisījis ļoti plašas debates Latvijas sabiedrībā, viedokļus paužot ne tikai tiem, kas izrādi redzējuši, bet arī tiem, kas to pametuši, tā arī nesagaidot beigas, vai kas paziņojuši, ka vispār neies izrādi skatīties, tādējādi izrādot savu politisko pozīciju pret krievu režisora darbu Nacionālajā teātrī.³

Iestudējuma kontekstā aktualizējies ļoti plašs problēmtēmu loks, kurā viens no būtiskākajiem jautājumiem ir – ko iesākt ar klasisko krievu literatūru, piemēram, Čehovu, Ostrovski, Dostojevski u.c. "lielajiem" autoriem, kuri dažādos laikos un politiskajos režīmos veidojuši un joprojām, kaut arī daudz mazākā mērā, turpina veidot būtisku daļu no Latvijas teātra repertuāra? Vai krievu klasiku darbu iestudēšana (tostarp krievu literatūru turpinot iekļaut Latvijas Kultūras akadēmijas aktiermākslas studiju/diplomdarbu repertuārā), kamēr Krievija turpina pilna mēroga iebrukumu Ukrainā, ir ētiski pieļaujama vai nosodāma? Vai pamatotas ir atkal un atkal aktualizētās "raganu medības" – izcilu kultūras personību, tostarp Andreja Upīša vai Eduarda Smiļģa, kancelēšana no Latvijas kultūrvēstures mantojuma, šo personību politisko kolaboracionismu nostādot pāri viņu radīto mākslas darbu vērtībai? Vai šobrīd Krievijā dzīvojošā, taču iepriekš Latvijas teātra zenītā esošā režisora Vladislava Nastavševa dziesmas iekļaušana "Spēlmaņu nakts" 2023. gada ceremonijas muzikālajā programmā bija ētiska?

Atbilde uz šiem un citiem jautājumiem atkarīga no izvēlēta skatpunkta, jo vienlīdz daudz argumentu ir kā vienā, tā otrā pusē. Piemēram, Jaunā Rīgas teātra mākslinieciskais vadītājs [Alvis Hermanis, izraisot dažādu viedokļu polemiku, nolēmis uz atjaunotās Lāčplēša ielas teātra ēkas sienas neatjaunot tur iepriekš esošo Smilģa fotogrāfiju](#), "Facebook" profilā asi definējot savu pozīciju: "Putina krievija radījusi kontekstu, kurā tas viss tagad izskatās savādāk. (..) Ja mēs nosodām un nelaižam Latvijā krievu māksliniekus (piem., Maškovu, Mihalkovu u. tml.), kuri atbalsta putinu, tad nav īsti skaidrs, kāpēc akceptējam savējos, kuri savulaik rīkojās identiski."⁴ Tikmēr uz Dailes teātra Brīvības ielas ēkas fasādes dienesta pusē joprojām atrodas izrādes "Smilģis" baneris ar šo pašu Gunāra Bindes uzņemto režisora portretu... Šis piemērs skaidri ilustrē to, ka mēs dzīvojam laikmetā, kad esam spiesti visu (gan šeit un tagad notiekošo, gan pagātnes mantojumu) vērtēt Krievijas uzsāktā kara kontekstā. Un, kaut arī Krimova iestudējums nav veidots kā tiešs politisks manifests, ārpus šī politiskā ietvara to vērtēt nav iespējams.

Puškins, Čehovs, Rainis

Teātra zinātniece Valda Čakare recenzijā teātra žurnālam "Krodērs.lv" pamatoti uzdod jautājumu: "Kāda velna pēc fantāziju meistars Pīters Pens 2024. gadā latviešu bērnam kā savas burvju mākslas demonstrējumu liek skatīties Puškina dueli ar Žoržu Dantesu, turklāt vēl divas reizes?"⁵

Dmitrija Krimova mākslinieciskajā valodā Aleksandrs Puškins, nenoliedzami, ir krievu klasiskās kultūras arhetips, kura parādīšanās uz skatuves pēc mākslinieciskā kontrasta principa izspēlēta divreiz, katru reizi citā tonkārtā. Sākotnēji tas notiek poetizētā, teju simbolisma teātra estētikas iedvesmotā dueļa attēlojumā – paverot caurspīdīgus plīvurus, pavīd stilizēta 19. gadsimta "ēnu teātra" ainiņa, kurā nāve ir skaista un varonīga. Otrreiz – jau skatuves avanscēnā – Ulda Anžes Puškina kļuvis par dzeju deklamējošu cirka klaunu, kas no visām pusēm tiek apšaudīts, līdz pazaudē gan rokas, gan kājas un kā kartupelis noveļas uz skatuves grīdas. Metafora par Krieviju, kas iznīcina savu kultūru un

inteliģenci, bet tikpat labi ilustrācija krievu kultūras kancelēšanas tendencei Eiropā. Taču lielā daļā skatītāju Puškina dzejas skandēšana krievu valodā atsauc atmiņā tikai krievu literatūras stundas, kurās piespiedu kārtā "iekaltie" dzejas panti joprojām tekoši noskaitāmi, neskatoties uz laika noilgumu.

Foto: Ģirts Raģelis

Šī epizode signalizē par iestudējuma galveno problēmu. Dmitrija Krimova izrāde, kā to raidījumā "Kultūras rondo"⁶, stāstot par tapšanas procesu, raksturojusi aktrise Dita Lūriņa, tāpat kā pārējie režisora veidotie iestudējumi, ir izteikts autorteātra piemērs – režisora fantāzijas lidojums, galvenajā varonī, dzīves nogurdinātajā un sarūgtinātajā Pīterā Penā, neslēpti ierakstot pašam sevi (ne velti režisors, lai glābtu pirmizrādi, kā iespējamu variantu piedāvājis pats atveidot titullomu saslimušā aktiera Egona Dombrovskā vietā⁷), bet skatuves darbībā ļoti spilgti akcentējot tēmu par izraidīšanu no dzimtenes. Ne velti viena no galvenajām, visilgāk skanošajām izrādes muzikālajām tēmām ir nostalgiskais Dmitrija Šostakoviča "Otrais valsis", bet no otrā balkona zālē pēkšņi materializējas un

artistiskā, teju akrobātiskā Kārļa Reijera izpildījumā uz skatuves "piezemējas" brūnā uzvalkā ģērbtais Mihails Čehovs. No Krievijas emigrējušais režisors un pedagogs, kurš 1932.–1934. gadā strādājis arī Rīgā⁸, pirmajā mirklī varētu šķist kā cieņas žests latviešu skatītājam, izrādes tēlu sistēmā iepludinot mūsu teātra vēstures lappusē ierakstītu un skatītājam atpazīstamu kultūras personību (un daļēji tā, protams, arī varētu būt, bet ne tikai). Dmitrija Krimova autorteātra sistēmā Mihails Čehovs drīzāk kļūst par paša režisora *alter ego*, no mājām izraidīto un izrādes poētiskajā valodā pie zemes vairs nepiesaistīto, bet "turp, augšup" lidojošo brīvo māksliniecisko garu, ko nevar iegrožot vai ielikt rāmī.

Foto: Ģirts Raģelis

Kā absolūti formāls tēls uz skatuves īsu brīdi tiek uzdzīts arī Rainis. Iespējams, šī epizode tapusi kā sveiciens cita krievu režisora – Kirila Serebreņņikova – uzvedumam "Raiņa sapņi", tomēr pat Gundara Grasberga cienīgajā veidolā no viņsaules izsauktais fiziski savārgušais, garīgi salauztais Nacionālā teātra direktors ir absolūti neizprotama, izteikti

karikatūristiska skatuves zīme, kas iepretim jau pieminētajiem "Raiņa sapņiem" vai Dailes teātra iestudējumam "Spīdolas naktij" neatstāj pārlieki labu iespaidu.

Tas, ka izrādes vēstījumā tik būtiskās krievu kultūras un emigrācijas tēmas latviešu auditorijā nerezonē gluži pozitīvākajā kontekstā, ir tikai saprotami, taču tajā pašā laikā iestudējums veidots kā daudzslāņains, dzīvs un kultūrcitātiem pārpilns mākslas darbs, kurā ir arī daudz "neitrālāku" un Latvijas skatītājam interesantāku tēmu un māksliniecisko paņēmieni.

Dzīvās gleznas

Dmitrija Krimova režijas rokrakstā spēcīgi ieaudusies tendence iestudējumu būvēt kā veltījumu konkrētajam laikam un telpai, radīt to šeit un tagad, veidojot dzīvas skatuves gleznas, kas kā uz burvja mājienu šķietami no nekā un no nekurienes atdzīvojas skatītāja acu priekšā. Izvēle par iestudējuma galveno varoni padarīt Pīteru Penu – Džeimsa Metjū Berija nekad nepieaugošā zēna tēlu –, protams, ir konceptuāla, jo, tāpat kā režisors savā fantāzijā uzbur izrādi, tā arī Pīters Pens ar iztēles un uzticīgu draugu palīdzību skatuvi transformē no ikdienišķa, garlaicīga dzīvokļa (telpas prozaismu īpaši akcentē tualetes pods, uz kura lielu daļu pirmās epizodes sēž Ditas Lūriņas satuntuļotā feja) līdz skatuves maģijas atdzīvinātam "īstam" ugunskuram vai saulrietam. Laika un telpas spēles, akcentējot notiekošā relatīvismu un iztēles spēku, ir izrādes galvenais izteiksmes līdzeklis, un tās Latvijas Nacionālā teātra aktiersambļa, izrādes radošās komandas un skatuves darbinieku izpildījumā strādā kā labi ieeļļots mehānisms.

Dmitrija Krimova kā scenogrāfa un kostīmu mākslinieka (kā asistenti darbojušies Uģis Bērziņš un Ilze Vītoliņa) radītā vizualitāte sevī apvieno galējus pretstatus – no absolūta poētisma un estētiskas izsmalcinātības (jau pieminētais Puškina un Dantesa "aizplīvurotais", krītošu sniegpārslu dekorētais duelis, Ditas Lūriņas fejas azartiskā, liriska izmisuma caurstrāvotā deja pa tukšo skatuves telpu, groteski pompozā baroka klusās dabas ekspozīcija u. c.) līdz neglītumam un haosam kā apzinātam principam. Šos

kontrastus lielā mērā palīdz radīt Oskara Pauliņa gaismu un Toma Zeļģa video partitūra, kas kā vienmēr savā vietā esoši "skatuves asistenti" pavada Dmitrija Krimova uzburto skatuves darbību. Mazās meitenītes (vakarā, kad skatījos izrādi, šajā lomā pārliecinoši un azartiski iejutās Mia Anže, taču citkārt uz skatuves darbojas arī Marta Adamane vai Austra Grandāne) izklaides seansam sākoties, Ditas Lūriņas bērnišķīgā balsī runājošā, vatenī ievīstītā, bagātīgi polsterētā, nogurusī darba sieviete pārvēršas par nedaudz noplukušu, tomēr tik un tā visām klišeiskajām pazīmēm atbilstošu Feju, bet pa mazajām dzīvokļa durvīm cits pēc cita iespraucas vecišķa, groteska dīvaiņu kompānija (kompliments grima māksliniecei Gundai Zvirbulei). Aktieri Anta Aizupe, Laura Siliņa, Līga Zeļģe, Mārtiņš Brūveris, Uldis Anže, Jānis Skanis un Kārlis Reijers režisora būvētajā tēlu sistēmā sākotnēji darbojas kā pelēka unificēta masa, precīzi pildot viņiem dotos uzdevumus, tomēr vēlāk katram no viņiem atklājas sava nozīme jeb šķautne Pītera Pena stāstā. Skaudrāka vieta atvēlēta Janas Ļisovas varonei, kura izrādes finālā iemiesojas jau pieaugušās meitenītes, tagad – mātes, lomā, signalizējot par Pīteram Penam (lasi – jebkuram režisoram) dotā uzdevuma cikliskumu – atkal un atkal radīt brīnumu (lasi – mākslas darbu) no nekā, pat ja pašā vairs nav palicis nekā, ko dot citiem.

Tuvu, tuvāk vēl

Izrādes vēstījumā pirotehniskus brīnumus (kuru pārbagātais izmantojums beigu beigās jau nevis pārsteidz, bet nogurdina) papildina ļoti naturālistiski izteiksmes līdzekļi. Liela daļa no izrādei veltītajām atsauksmēm saistīta nevis ar iestudējuma filozofisko vēstījumu, bet to "nospiedumu", ko skatuves darbība burtiskā nozīmē atstāj uz pirmajās rindās sēdošajiem skatītājiem. Teātra izrādītās rūpes, izdalot lietusmēteļus, gan nepasargā no tām mākslīgo asiņu šļakatām, pārplēsto dūnu spilvenu radītā spalvu un putekļu mākoņa vai īsta arbūza sulas šļakatām, kas, lai radītu iespaidīgās dzīvās gleznas, veļas pāri Nacionālā teātra partera pirmajām rindām, liekot uzdot jautājumu, vai izmantotie izteiksmes līdzekļi tiešām ir tā vērti.

Režisora iecerē mākslas brīnumainā valoda šajā brīdī saduras ar prozaisko dzīves realitāti jeb skatītāju pašsajūtu, un pieļauju, ka jutīgākos skatītājos fizioloģisku reakciju var radīt arī aktiera pastaigāšanās viņiem virs galvām (jau pieminētajā Mihaila Čehova akrobātiskajā uznācienā). Skatītāju zāles nemitīgā iesaistīšana darbībā, uzdodot jautājumus, aicinot aizdot baltu lapu, piedāvājot naudaszīmes par neērtībām, kas radītas, uzmācīgi spraucoties gar pirmajā rindā sēdošajiem, ir vēl viens uzstājīgs paņēmiens, ar kuru režisors skatītājam neļauj puskrēslā iegrimt krēslā, bet padara par teātra izrādes daļu. Nevarētu teikt, ka šāda robežas noārdīšana starp skatuvi un skatītāju zāli būtu īpaši oriģināls vai novatorisks izteiksmes līdzeklis, taču režisora iecerēto efektu tas panāk, liekot izrādi sasmaržot, sataustīt, sajust un neaizmirst pēc noskatīšanās.

Mīlestības stāsts

"Pīters Pens. Sindroms" ir izrāde par sairušo pasauli, kurā patiesa vērtība ir tikai īsiem laimes brīžiem – no olas, pret sienu sašķaidītas, piedzimstot skaistam saulrietam, no balta palaga rodoties jūras dzelmei, no baltas lapas izšķīļoties ugunskuram u. tml. Izrādei sižeta būtībā nav, un, kā jau pieminētajā intervijā raidījumam "Kultūras rondo" atzinusi Dita Lūriņa, Dmitrija Krimova attieksme pret tekstu bijusi absolūti brīva un aktierus neierobežojoša, taču kā viens no iestudējumu caurvijošajiem vadmotīviem ir Egona Dombrovska Pītera Pena un Ditas Lūriņas Fejas attiecības. Tajās valda rutīna, no malas teju komisks precēta pāra tiešums, vienam otru nolamājot par jaukšanos otra darīšanās, tajā pašā laikā tam pāri stāv bezierunu mīlestība un uzticēšanās. Pītera Pena un Fejas noskaņojumi šķiet kā savienoti trauki – ja viens sašļūk un neredz jēgu vai neatrod spēku turpināt, tad otrs kļūst par vilcējspēku, un otrādi. Abu aktieru skatuviskā ķīmija, jo sevišķi Ditas Lūriņas emocionāli dziļi tvertais Pītera Pena mūžīgās, ēnā esošās kompanjones tēls, ir izrādes pievienotā vērtība, kas paliek atmiņā arī tad, kad izplēn iebildumi pret Puškina heroizēšanu vai līdzjūtība pret tiem cilvēkiem, kam pēc izrādes jātīra mākslīgo asiņu un spalvu pēdas uz aktieru kostīmiem, skatuves sienām un dēļiem, dekorācijām, partera grīdas un krēsliem, galu galā – arī pašiem skatītājiem no viņu sejām un apģērba...

1 Fragmentas. 2023, Klaipēdas Drāmas teātris. Izrādes anotācija: <https://theatrium.lt/en/event/fragment/>

2 Mellēna L., Lēvalde V., Rodiņa I., Zirne Ē. Meklējot tumsas gaišo pusi. Kroders.lv, 07.02.2023. Pieejams: <https://www.kroders.lv/viedokli/1926>

3 Ezera D. Nacionālais teātris uzvedis dārgāko izrādi savā vēsturē; daudzi sajūsmu neizrāda. Kas Jauns Avīze, 12.02.2024. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/594165-foto-nacionalais-teatris-uzvedis-dargako-izradi-sava-vesture-daudzi-sajusmu-neizrada>

4 Citāts no ieraksta Alvja Hermaņa "Facebook" profilā, 28.01.2024. Pieejams: <https://www.facebook.com/alvis.hermanis.9/>

5 Čakare V. Izrāde veciem cilvēkiem. Kroders.lv, 14.02.2024. Pieejams: <https://www.kroders.lv/recenzijas/2030>

6 Strautmane I., Lauga S. "Pīters Pens. Sindroms". Saruna ar Nacionālā teātra aktrisi Ditu Lūriņu. LR1, Kultūras rondo, 09.02.2024. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kulturas-rondo/piters-pens.-sindroms.-saruna-ar-nacionala-teatra-aktrisi-ditu-l.a187779/>

7 Sasirgušā Egona Dombrovska vietā spēlēt gatavs režisors. Kas Jauns, 19.02.2024. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/izklaide/595086-sasirgusa-egona-dombrovska-vieta-spelet-gatavs-rezisors-bet-aktiera-sieva-ar-arstiem-glabj-pirmizradi>

8 Radzobe S. Mihails Čehovs Rīgā (1932–1934). Teātra Vēstnesis, 2008, Nr. 2, 130.–149. lpp.